

– ЛСГ назваў рэлігійных свят (*Велик-дзень, Тройца, Купала, Вербница, Юрій*);

– ЛСГ назваў міфічных істот (*домовік, Баба-яга, ідол, хохлік, хохлаты, виры*);

– ЛСГ культурна-бытавых рэалій: назвы адзення (*кошуля, сурдук, андарак, сукенка*), абутку (*боты, бахилы*); прадметаў бытавога прызначэння (*гребенець, суконка*), хатняга ўжытку (*качалка, дубас, яшка, кораб, барыла, балта, ямпулка, довбешка*);

– ЛСГ назваў страў (*верещака, поливка, яешня, березовік, блинец, olej, олеець*);

– ЛСГ гаспадарчых пабудов (*холупа, хлів, коровніца, альтана, спижарня*);

– ЛСГ раслін, грыбоў (*ажина, багун, агрыст, бабина-душица, волошка, жицень, бураки, цыбуля, жито, зязюльки, абабок*);

– ЛСГ звяроў і птушак (*куня, пуцук, вавёрка, дудак, зязюля, зязюлька*);

– ЛСГ формул моўнага этыкету (*добры́дзень, добры́вечер, добрано́чь, чало́м, спасибо*).

Такім чынам, у «Слоўніку беларускай мовы» І. Насовіча занатаваны не толькі лексемы, якія маюць дачыненне да нацыянальна-моўнай канатацыі, але і даюць уяўленне пра сістэму прыярытэтаў беларускага народа канца 19 ст. у плане эмацыянальна-псіхалагічным і камунікатыўна-сацыяльным. У сваёй аснове этнастэрэатыпы маюць ацэначнае значэнне і заключаюць у сабе інфармацыю, спраецыраваную на агульнапрынятыя ў соцыуме таго часу эталоны.

В.М. Галай

СЛОЎНІК І.І. НАСОВІЧА ЯК КРЫНІЦА АДЛЮСТРАВАННЯ ЗАПАЗЫЧАННЯЎ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Збіральнік лексічных матэрыялаў, удумлівы даследчык і глыбокі знаўца жыццёвага ўкладу і духоўных скарбаў нашага народа І.І. Насовіч адлюстравваў у «Слоўніку беларускай мовы» жывое народнае беларускае слова. Матэрыялам для складання слоўніка служылі помнікі народнай творчасці: песні, прыказкі, прымаўкі, казкі і г. д., а таксама зборнікі слоў, складзеныя І.І. Насовічам у час паездак па тагачаснай Беларусі. Сярод адзначаных слоў значнае месца займаюць запазычанні, у тым ліку і з нямецкай мовы. Сам аўтар неаднаразова ў слоўніку адзначае нямецкае паходжанне:

лихтарня (ням. *Licht* – свечка) ‘фанар’;

гвалт (ням. *Gewalt* – сіла) 1. Насілле, разбой; 2. Шум, крык; мітусня; 3. Лямант; 4. Кліч на дапамогу;

стольмах (ад *столь* і ням. *machen* ‘рабіць’) ‘сталяр’ – параўн. ст.бел. *стельмах*, *стальмах*, *стольмах* ‘сталяр; вазоўнік, каляснік’ (нов.-в.-ням.

Stellmacher) – сучасн. *стальмахъ* ‘вазоўнік, каляснік’, дыялектн. *стольмах* ‘сталяр’;

гундэръ (ням. *Hund* ‘сабака’) ‘нягоднік, гультай’;

дахъ (ад ням. *Dach*) 1. Дах, страх; 2. Павець;

фаеръ (ад ням. *Feuer*) ‘агонь; перан. строгае спагнанне’;

феферъ, фейферъ (ад ням. *Pfeffer* – перац) ‘наганяй’ і інш.

У працэсе выяўлення запазычаных слоў у помніках пісьменнасці ўзнікаюць пэўныя цяжкасці. Як паказвае практыка, не заўсёды з поўнай дакладнасцю можна вызначыць значэнне таго ці іншага слова. Каштоўную дапамагу для разумення лексікі аказвае слоўнік І.І. Насовіча. У гэтай важнай для даследчыка працы даецца тлумачэнне незразумелых слоў, у якасці ілюстратыўнага матэрыялу служаць народныя прыказкі, фразеалагізмы, песні. Напрыклад: ст.бел. *бендаликъ*: Главотяжь: бендаликъ, фацелить, хустка (Бярында, 27). У слоўніку XIX ст. *банделя* ‘павязка вакол галавы, якую насілі дзяўчаты; апаяска са стужкі’ – сучасн. дыялектн. *бэндаль* (нов.-в.-ням. *Bändel*) ‘павязка’, *біндалік* ‘медальён’; ст.бел. *шляма, шлама*: шапку узелі зelonую, *шламою* лісею подшытую (АВАК, I, 313) – у слоўніку І.І. Насовіча *шлямки* ‘краі, асабліва мяккія і рэдкія ў пушніне’.

Цікава, пры вывучэнні запазычанай з нямецкай мовы лексікі па слоўніку І.І. Насовіча выклікаюць тыя словы, якія пашырылі свой семантычны аб’ём. Магчыма, такое значэнне таго ці іншага слова існавала яшчэ і ў XV – XVII стст., але не было зафіксавана помнікамі пісьменнасці. Запазычанае слова *лямпа* (сяр.-в.-ням. *Lampe*) занатавана як 1. Лямпа; 2. Шклянка: Лямпі, лямпочку горьлікі даў пань; у сучасных гаворках не ўжываецца, але на Брэстчыне адзначаюць такое значэнне слова лямпа ў мінулым (*Лямпі водкі можна было купіць*).

Старабеларускае слова *лантухъ* ‘мяшок’ – *лантухъ* ‘бруха, вантробы’. Гаворыцца так зняважліва і пра чалавека – сучасн. дыялектн. *лантуг, лантух, лантух* ‘мяшок; трыбух, жывот, страўнік; непаваротлівы тоўсты чалавек; гультай; коўдра; посцілка на ложак’.

Старабеларускае слова *бунтъ* ‘бунт, натоўп’ – *бунтъ* 1. Неспакой, хваляванне; нязгода; 2. Звязка, куль, памяншальнае *бунцікъ* ‘звязачка (шоўку, нітак)’ – сучасн. дыялектн. *бунцік* (радыскі, цыбулі).

Старабеларускае слова *штука* ‘кавалак; хітрасць’ – *штука* 1. Кавалак; 2. Каштоўная рэч; 3. Хітрасць; 4. Дрэнная ўласцівасць; 5. Падман, ашуканства; 6. Неспадзяваны выпадак; 7. Сцэнічнае прадстаўленне (адно са значэнняў ням. *Stück* ‘п’еса’); 8. Удалец, хітры. Ад слова *штука* сустракаецца многа вытворных у І.І. Насовіча: *штукаваць, штукаръ, штукарство, штукарка, штукариць, штукмайстэръ, штукованне, штукованый*.

Такім чынам, «Слоўнік беларускай мовы» І.І. Насовіча – гэта сапраўды навукова-лінгвістычны летапіс народа і часу, крыніца адлюстравання германізмаў у беларускай мове.